

Українська Повстанська Армія інакше
(в літературі, мистецтві, культурі)

Ukrajinská povstalecká armáda jinak
(v literatuře, umění a kultuře)

Національна бібліотека Чеської Республіки – Слов'янська бібліотека
Národní knihovna České republiky – Slovanská knihovna

РУТА – громадське об'єднання
RUTA – občanské sdružení

Українська Повстанська Армія інакше

(в літературі, мистецтві, культурі)

Ukrajinská povstalecká armáda jinak

(v literatuře, umění a kultuře)

Упорядкувала Анастасія Лукачова
Sestavila Anastázia Lukáčová

KATALOGIZACE V KNIZE - NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Ukrajins'ka Povstans'ka Armija inakše - v literatūri, mystectvī, kul'turī (2010 : Praha, Česko)
Ukrajins'ka Povstans'ka Armija inakše : (v literatūri, mystectvī, kul'turī) / uporjadkuvala Anastasija
Lukačova = Ukrajinská povstalecká armáda jinak : (v literatuře, umění a kultuře) / sestavila
Anastázia Lukáčová. -- Vyd. perše. -- Praha : Národní knihovna ČR - Slovjan'ska biblioteka,
2011. -- (Publikace Slovanské knihovny ; 69)
Mezinárodní vědecká konference se konala v Praze 21.-22. října 2010
ISBN 978-80-7050-602-8

355.425 * 329.733 * 323.172 * 7.04 * 316.776.3 * 72/76:355.01 * 355:316.3 * (477)

- Ukrajins'ka povstans'ka armija
- Orhanizacija ukrajins'kich nacionalistiv
- polovojenské organizace -- Ukrajina -- 20. stol.
- hnutí za nezávislost -- Ukrajina -- 20. stol.
- náměty, témata a motivy
- mediální obraz
- válka v umění -- Ukrajina
- válka a společnost -- Ukrajina
- sborníky konferencí

355/359 - Vojenství. Obrana země. Ozbrojené síly [15]

Книга видана у співпраці з громадським об'єднанням РУТА

Видання книги фінансово підтримали:

Фундація УВУ

Товариство вояків УПА

ім. ген.-хор. Романа Шухевича-Тараса Чупринки в ЗСА

1. vydání

Видання перше

© Národní knihovna České republiky, 2011

ISBN: 978-80-7050-602-8

Зміст / Obsah

Оксана Пеленська

Вступне слово (УПА інакше: штрихи до біографії
в літературі, мистецтві, культурі) 5

Микола Шафовал

Перша еспаномовна історія УПА 9

Дагмара Турчин-Дувірак

Про поетично-музичний світ пісень УПА 17

Микола Мушинка

Де і як було вбито і поховано командира УПА
Степана Стебельського – „Хріна“? 27

Микола Чабан

Поети-самостійники про ідею національної незалежності
України: вірш і доля (на основі архівних розшуків) 43

Наталія Пушкар

Образ Ніла Хасевича в романі Бориса Харчука Волинь 71

Дарія Даревич

Графіка Ніла Хасевича як образ боротьби УПА 75

Олександра Стасюк

Митці у лавах ОУН-УПА 83

Володимир Бойко

Портрети українських вояків у творчому доробку Михайла Мороза 95

Георгій Папакін

Джерела з історії українських визвольних змагань 1939–1956 років
в архівах України: специфіка, стан і перспективи дослідження 107

Сергій Пахоменко

Українська Повстанська Армія в сучасному
інформаційному просторі Донеччини 127

Тереза Хланьова УПА в різних соціально-філософських вимірах (на основі творів М. Матіос <i>Солодка Даруся</i> та О. Забужко <i>Музей покинутих секретів</i>)	145
Олександр Лужницький УПА та українська преса в Америці (1942–1947): коротка аналіза	159
Галина Стародубець; Христина Стародубець Соціально-психологічний портрет селянина заплля УПА	167
Віталій Манзуренко Нагороди УПА – унікальне явище у світовій фалеристиці	177
Леся Онишко Жінки в Українській повстанській армії	189
Микола Посівнич Архітектура українського резистансу: криівки та бункера в контексті підпільної діяльності ОУН і УПА в 1940–1950 роках	197
Автори доповідей / Autoři příspěvků	201
Іменний покажчик / Jmenný rejstřík	203

Вступне слово

(УПА інакше: штрихи до біографії в літературі, мистецтві, культурі)

Оксана Пеленська

Не так давно український історик і політик В'ячеслав Липинський у праці *Листи до братів-хліборобів*, що побачила світ у Відні у 1926 році, зауважив, що „досліджувати Україну можна з точки погляду легенди або дійсності: так, як хочеться, щоб було, або так, як в дійсності єсть.“ Ці два погляди на предмет нашого нинішнього дослідження – історію Української Повстанської Армії – віддзеркалюють мистецтво, культура і література як форми суспільної свідомості.

Літературознавство, наукова історична література, дослідження вчених особливо останніх десятиліть, але також художня література в Україні й низці держав поза нею про історію Української Повстанської Армії вже вибудували міцний міст для того, щоб можна говорити про відродження пам'яті генерацій, про продовження традиції, яка збагачується й далі.

Активність, з якою вивчається тема творчості поетів і письменників у лавах УПА, і з другого боку – сучасна художня література, звернена до її історії та героїв, свідчить не тільки про інтерес учених і письменників до теми, але щонайменше про два інших фактори. Перший: що тема УПА, незважаючи чи скоріше – всупереч заборонам, пережила найтяжчі часи і в XXI столітті становить значний науковий і суспільний інтерес. Другий: літературна творчість вояків УПА і ширше – роль творчості включно з образотворчим мистецтвом і піснею за походу становлять духовний феномен, непідвладний часові й заслуговують особливої уваги. Кількість наукових публікацій, так само як і їх широкий авторський спектр, який географічно покриває Україну зі Сходу на Захід і з Півдня на Північ, але також вже активно вийшов за її кордони, свідчить, що літературна тема належить ймовірно до найбільше опрацьованих, через те і нині найбільше досяжних для усіх зацікавлених.

Досліджуючи історію УПА, крім літературної творчості її вояків, легенду чи дійсність, за В'ячеславом Липинським, слід шукати і в подальших похідних – у фольклорі, музиці, пісні, в образотворчому мистецтві, в архітектурі, побутовій культурі, а також у соціології, видавничій справі. Творча праця вояків УПА в найширшому розумінні цього слова витворила свою спеціальну знакову систему, яка з часом набрала сили потужного комунікаційного джерела, відкритого для спілкування і сьогодні.

Власне тут, серед графічних аркушів і листівок, поезії й приказок, на високій пісенній струні слід шукати, як зауважив Липинський – „легенду і дійсність“ про УПА, саме в цих ділянках творчості, духовного спілкування натхненно, часом спонтанно, але завжди відкрито і чесно проступають важливі факти історії Української Повстанської Армії. Назначу тут лише найважливіші теми, які становлять великий науковий інтерес і на які на конференції, враховуючи запропоновані теми, ми прагнемо звернути увагу.

Пісенне мистецтво УПА розкриває не тільки одну з творчих характеристик вояків УПА. В пісні віддзеркалилась напрута миті, відбиток долі, величезна духовна сила, але передусім, і це особливо проявилось із плином часу – потреба бути почутими, заклик до діалогу. Те, що пісня не померла і нині живе, означає, що автори слів і музики, вояки, які її співали, такі були почутими і знайшли слухачів і в XXI столітті.

Художники в рядах УПА – одна з найбільш яскравих і водночас – ще мало вивчених тем. За багатьох назву тут ім'я одного митця – Ніла Хасевича, про життя і героїчну творчість якого до нині, завдяки зацікавленню й праці істориків мистецтва, вдалось дослідити багато, однак ще далеко не все. Ніла Хасевича часто називають головним художником УПА, його гравюри, плакати відбивають унікальні сторінки з історії УПА.

Надзвичайно цікавою й мало дослідженою є тема листівок УПА. Десятки цих оригінальних творів, на щастя, збереглись, та про їхніх авторів досі ми знаємо мало або ж не раз взагалі нічого, оскільки вояки-митці найчастіше не підписували своїх творів або ж залишали лише свої ініціали чи прізвиська. А саме у творчій праці повною мірою розкривається інтимний зв'язок між автором – у цьому випадку бійцем УПА та його духовним світом. Дотичною до цієї теми є також тема бофонів – грошових документів УПА. У зв'язку з цим тут варто зазначити, що публікація на цю тему вийшла в Україні у 2008 році.¹

Видавнича робота – ще одна важлива і мало досліджена галузь діяльності Української Повстанської Армії. Видавнича праця, з одного боку розкриває творчість митців – ілюстраторів, авторів легючок, бофонів, книжок, з другого – ентузіазм видавців – друкарів і розповсюджувачів, тих переважно анонімних осіб, які під загрозою смерті видавали, в цьому випадку – поширювали освітню, агітаційну, навчальну і творчу продукцію. У видавничій роботі повною мірою відбивається висока свідомість, духовне єднання і моральний рівень членів цього своєрідного кола – авторів, видавців і читачів. Враховуючи те, що наклад видань був обмежений, а також усю подальшу драматичну історію УПА, вартий уваги факт, що бофони, листівки, книжечки, інші друковані матеріал все ж до

1 О. КЛИМЕНКО (сост.), Бофони: грошові документи ОУН і УПА, Київ, 2008.

нас, хоча й з великими втратами, дійшли. Крім іншого це свідчить про те, що власники видань знали ціну творів і наперекір обставинам зуміли їх зберегти.

Ще одна креативна галузь – архітектура кривки – унікальної споруди, яка розкриває одну з найцікавіших сторінок історії УПА. Дослідження, над якими тільки розпочата робота, стосуються типів кривок та їхнього призначення, місцевостей – на пагорбах чи в долинах, де їх зводили, пошуку і вибору при цьому того чи іншого типу кривки. Подальшого дослідження потребують і такі питання, як зони побуту в кривці, наприклад, де знаходився і для чого був запроваджений так званий канцелярський куток (місце для друкарської машинки), або яке місце в кривці називалось читальною, або „бантами“ – це місцем для спання і т. д. Заслугує особливої уваги і вивчення таких аспектів, як елементи архітектури кривки, які гарантували непорушність споруди, її функціональність, або яка система забезпечувала циркуляцію повітря і врешті – хто були вояки-архітектори, вояки-інженери, яким шляхом передавалась таємниця креслень чи устаткування самої кривки. Крім окремих публікацій досі ґрунтовної наукової праці на цю тему виявити не вдалось, хоча інтерес до теми в наукових колах, у тому числі й за кордонами України, значний.

Соціальний портрет вояки УПА, так само, як етимологія прізвищ – ще одна тема, за якою криється одна з важливих сторінок історії УПА. Генерал-хорунжий Роман Шухевич знаний також як „Тарас Чупринка“, „Чернець“ і „Туца“, стрілець Василь Кузів – псевдо „Базь“, генерал-хорунжий Василь Кук – псевдо „Леміш“ чи зв’язковий Василя Кука Лев Чепіль – псевдо „Орест“, або заступник головнокомандуючого УПА полковник Василь Сидор – псевдо „Шелест“. Чи прізвиська призначались або ж вони виникали стихійно, чи слід шукати зв’язок між псевдо і зовнішнім виглядом особи, освітою, характером, місцем народження – які фактори переважали? Всі ці питання становлять проблему, котру ще потрібно вивчати. Досі не вдалось знайти серед наукової літератури праці на цю тему. Будемо вдячні, якщо наша конференція відкриє чи доповнить цю творчу сторінку з історії Української Повстанської Армії.

Однострій вояків УПА – тема, якою займаються українські дослідники, зокрема, львів’янин Богуслав Любів, який, на жаль, з об’єктивних причин не зумів до Праги приїхати. Який однострій УПА був покладений за основу формального щоденного одягу, звідки однострої бралися і як використовувались трофейні здобутки, хто і яким чином допомагав пристосувати однострій до потреб вояки УПА – частково відповіді можуть „підказати“ збережені світлини і спогади тих, хто в них ішов до бою. Глибокого і всестороннього дослідження на цю тему бракує. Дотичною те теми одностроїв є тема військових відзнак і нагород УПА, ще одна, в якій відбилися творчість українських митців.

Суттєво можуть поглибити знання про історію УПА також дослідження на такі теми, як система свят і традицій в Армії та їх відзначення, зокрема, відзна-

чення релігійних свят – цикл від Різдва до Покрови і „задушок“. Також як побувала релігійна традиція в такому важливому, мабуть найважливішому закритому циклі, який для вояків УПА був знаковим, і який УПА особливо шанувала: це цикл від складання присяги до похорону. Як виглядали переносні вівтарі, хто і де відправляв Богослужбу, чи УПА мала своїх сталих капланів, чи священники долучались до Армії – ці проблеми потребують подальшого глибокого дослідження. Адже релігійний світогляд у доступних за походу формах зовнішнього прояву належить до найважливіших сторінок життя УПА.

До тем, які досі мало вивчені, належать також такі, як побутова культура і фольклор в УПА. Маю на увазі спосіб і форми спілкування між вояками: звертались за військовим званням, іменем чи псевдо, чи мали і якими були побутові привілеї жінки-воячки, яким був і як побутував серед вояків витворений в Армії фольклор, приказки чи приповідки. Якими вони були і чого найчастіше стосувались – зброї, військових дій чи побуту, наприклад, приготування їжі або рідких хвилин відпочинку. Не можна обійти тут і долі жіноцтва в Українській Повстанській Армії: якою була етика стосунків, якого здебільшого віку вони були і звідки походили, яке коло завдань насамперед лягло на жіночі плечі, і в цілому ширше – яким було жіноче обличчя УПА.

До не менше важливих з історичного кута зору тем, але й як свідоцтво тісної міжнетічної співпраці потрібно розглядати такі аспекти, як медична поміч, лікарі й підпільні шпиталі, а також народна медицина як фактор реставрації сил вояків. За приклад назву тут доктора – легенду, одного з найбільше шанованих між вояками лікаря – єврея на прізвиस्क „Кум“. Так звана медична тема як система знань про УПА ще чекає своїх дослідників.

І врешті аспект, який також не можна обійти. Ним є архіви, архівні матеріали і спогади, вагу яких для вивчення історії УПА тяжко переоцінити. Інформація про те, де сьогодні зберігаються архівні матеріали про історію УПА, що вдалось зберегти і в якому вони стані зберігаються нині, а також які державні чи приватні збірки володіють художніми творами митців-вояків, які бібліотеки зберігають видання УПА – ця інформація належить до фундаментальної, оскільки витворює ґрунт для подальших наукових досліджень.

Згадані тут теми взаємно пов'язані й стосуються головної теми нашої конференції „Українська Повстанська Армія інакше: в літературі, мистецтві, культурі“. Низку тем ми обговоримо на конференції й сподіваюсь, допоможемо визначити не тільки здобутки, але передусім – головні проблеми в дослідженні й напрямки майбутньої роботи.

Будемо вдячні за додаткові інформації й доповнення до зазначених у програмі виступів, просимо всіх долучатися до обговорення, щоб збагатити сучасні знання про Українську Повстанську Армію в літературі, пісні, мистецтві, культурі.

Publikace Slovanské knihovny – 69

**Українська Повстанська Армія інакше
(в літературі, мистецтві, культурі)**

**Ukrajinská povstalecká armáda jinak
(v literatuře, umění a kultuře)**

Упорядкувала Анастасія Лукачова

Технічна редакція: Марта Грабакова, Лукаш Бабка

Комп'ютерний набір та дизайн обкладинки: Ондřej Гулеш
Друк: VNI print, Nové Město nad Metují

Коректори: Оксана Пеленська (український текст),
Даніела Легарова (чеський текст), Яна Калішова (англійський текст)

Видала Національна бібліотека ČR – Слов'янська бібліотека
Видання перше
Прага 2011

Обкладинка: мотив із картини Михайла Мороза
Сотник „Громенко“, поручник „Ладідний“ та „Беркут“

Дистрибуція:
Národní knihovna ČR – Slovanská knihovna
Klementinum 190
110 00 Praha 1
E-mail: sluzby.sk@nkp.cz

Národní knihovna ČR
Oddělení odbytu
Sodomkova 2/1146
102 00 Praha 10
E-mail: maria.braunova@nkp.cz